

стадії психологічний фундамент спілкування вже настільки міцний, що можна реалізувати ту початкову мети, яку ставив перед собою ініціатор спілкування. Тепер він може відверто говорити про те, що потрібно дитині змінити у своїй поведінці чи в характері.

6. Погоджена взаємодія. На цій стадії починають принципіві дискусії з тих проблем, які були окреслені перед початком взаємодії. Адже настанови нейтралізовано, взаємну довіру встановлено, виникла можливість прислухатися до аргументів і доказів неупереджено, без нашарування впливу особистісних якостей та психологічних бар'єрів [6, с. 190–191].

Отже, на основі аналізу наукової літератури можна констатувати, що взаєморозуміння – це одна із базових сімейних цінностей, яка не лише вирішує суперечності у міжособистісному спілкуванні подружжя, але й забезпечує міцність сім'ї, сприяє моральному вихованню дітей.

Література

1. Гаврилюк В. В. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации: поколенный подход / В. В. Гаврилюк, Н. А. Трикоз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/611/119/1217/011>.
2. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Л.Н. Куликова. – Хабаровск, 1997. – 183 с.
3. Муромець В. Г. Формування у підлітків готовності до взаєморозуміння в позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / В. Г. Муромець. – К., 2013. – 20 с.
4. Педагогічний словник для молодих батьків. – К. : ДЦССМ, 2002. – 348 с.
5. Русецька А. М. Формирование культурных ценностей у ребенка в польской семье : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / А. М. Русецька. – М., 2007. – 45 с.
6. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К. : Веселка, 1998. – 214 с.

К. І. Чорна,
м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито доцільність дослідження проблеми виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Проаналізовано основні суперечності, які потребують вирішення. Обґрунтовано теоретичні та методичні засади виховання означеного феномену.

Ключові слова: самосвідомість, моральна самосвідомість, позакласна діяльність.

Сучасне виховання ґрунтується на гуманістичній особистісно орієнтованій парадигмі, відповідно до якої важливим завданням педагога є створення сприятливих умов для розвитку самосвідомості та індивідуально-особистісних особливостей учнів. Активізація самосвідомості зростаючої особистості розглядається сьогодні як один із пріоритетних чинників підвищення ефективності формування загальноосвітніх та соціальних компетентностей, готовності до подолання життєвих труднощів.

Особливої значущості проблема розвитку самосвідомості дітей та

учнівської молоді набуває в умовах нестабільності суспільного життя, руйнації моральних орієнтирів, посилення бездуховності, недостатнього рівня моральної культури населення. За таких умов усвідомити сенс свого існування, поставити перед собою гідні життєві цілі, зробити усвідомлений вибір здатна лише особистість з розвиненою моральною самосвідомістю.

Крім цього, саме через моральну самосвідомість особистості здійснюється найбільш ефективний моральний спосіб регулювання поведінки людини, яка добровільно, у цілковитій відповідності та гармонії зі своїми почуттями і переконаннями здійснює вчинки, що відповідають моральним вимогам суспільства.

Проблема розвитку моральної самосвідомості особистості неодноразово виступала предметом досліджень науковців у філософському, етичному та психологічному аспектах. Автори аналізують цей феномен у контексті формування духовно-моральних і гуманістичних цінностей особистості (І. Д. Бех, В. А. Зосімовський, А. С. Макаренко, В. А. Сластьонін, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, О. Є. Щербакова та інші). Трактатування сутності та структури моральної свідомості та самосвідомості особистості представлено також у працях зарубіжних і вітчизняних учених О. С. Богданової, Є. В. Бондаревської, М. Й. Боришевського, І. С. Кона, А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерса, О. І. Титаренка, Е. Фромма, Д. С. Шимановського та інших.

Моральна самосвідомість розглядається нами як усвідомлення особистістю власних рис характеру, потенційних можливостей, дій і вчинків, їхніх мотивів і наслідків, своїх моральних якостей, цінностей, ставлення до інших людей, своєї діяльності і її значення для себе і суспільства. Крім знань про себе, самосвідомість містить процес та результат неперервного оцінювання людиною своїх станів і діяльності. У зв'язку з цим самосвідомість проявляється у самопізнанні, самовідчутті, самоаналізі, самооцінці, самоконтролі та самореалізації.

Учені наголошують, що у становленні моральної самосвідомості зростаючої особистості важлива роль належить самооцінці, яка формується під впливом оцінного ставлення до людини з боку інших людей, у зіставленні своїх мотивів, цілей і результатів дій і вчинків із соціально встановленими нормами поведінки. З огляду на це, моральна самосвідомість виникає лише в умовах спілкування і спільної діяльності людини з іншими людьми.

Визначальне значення для нашого дослідження мають ідеї І. Д. Беха стосовно того, що основою моральної самосвідомості, зокрема моральних установок та переконань, виступає моральна рефлексія як здатність індивіда осмислювати свої спонуки, наслідки власних дій та вчинків для себе самого та інших людей, здатність до узгодження цілей власної поведінки із засобами їх досягнення.

Моральна самосвідомість виховується у процесі вироблення в дитини потреби і вміння аналізувати й оцінювати свої дії і вчинки, використовувати ці оцінки для коригування і вдосконалення своїх якостей та поведінки.

Для цього сучасний педагог має усвідомлювати зміст, психологічну структуру та основні напрями розвитку моральної самосвідомості зростаючої особистості, а також володіти технологіями підвищення ефективності цього процесу в позакласній

діяльності, його оптимального психолого-педагогічного супроводу.

Натомість у педагогічній практиці простежуються суперечності, які потребують вирішення:

- між необхідністю розвитку моральної самосвідомості дітей та учнівської молоді та індивідуальними стратегіями окремих педагогів, які вбачають своє завдання лише у навчанні тій чи іншій дисципліні;

- між необхідністю виявлення рівня розвитку моральної самосвідомості зростаючої особистості та невмінням значної частини педагогічних працівників доцільно використовувати психолого-педагогічний інструментарій;

- між необхідністю активізації регулятивної функції моральної самосвідомості та відсутністю чітких методичних рекомендацій щодо реалізації цього завдання;

- між необхідністю розвитку моральної самосвідомості дітей та учнівської молоді на засадах гуманізації, особистісної орієнтації й рефлексії та авторитарною педагогічною позицією окремих освітян, повчальним характером виховних заходів.

Вважаємо, що вирішення названих суперечностей можливе на основі опанування педагогічними працівниками теоретичними основами розвитку моральної самосвідомості та технологіями психолого-педагогічного супроводу цього процесу, зокрема активізації психологічних умов та механізмів розвитку моральної самосвідомості дітей та учнівської молоді на основі знань педагогами глибинних емоційних процесів.

Зважаючи на зазначене, темою дослідно-експериментальної роботи обрано “Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів”.

Мета дослідження полягає у визначенні та експериментальній перевірці оптимальних умов активізації розвитку моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

Завдання дослідно-експериментальної роботи:

- на основі аналізу теоретичних джерел дослідити сутність, критерії та рівні розвитку моральної самосвідомості зростаючої особистості;

- створити банк психолого-педагогічного інструментарію для діагностики рівнів розвитку моральної самосвідомості учнів;

- здійснити діагностику та проаналізувати стан розвитку моральної самосвідомості учнів школи;

- апробувати сучасні виховні механізми розвитку моральної самосвідомості дітей та учнівської молоді у позакласній діяльності загальноосвітнього навчального закладу;

- розробити й апробувати психолого-педагогічну програму розвитку моральної самосвідомості учнів у позакласній діяльності загальноосвітнього навчального закладу та методичне забезпечення цього процесу.

Методологічну основу дослідження становлять основні положення системного, особистісно орієнтованого, аксіологічного підходів, а також діяльнісного підходу та його засадничого принципу взаємозв'язку свідомості та діяльності, відповідно до якого всі психічні процеси свідомості (пізнавальні,

емоційні, вольові) відображаються у діяльності особистості (О. В. Брушлінський, Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, В. В. Столін та інші).

Теоретичною основою дослідження обрано основні концептуальні положення про: структуру та психологічні механізми розвитку самосвідомості особистості на різних етапах онтогенезу (І. Д. Бех, Є. В. Бондаревська, М. Й. Боришевський, А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерс, О. І. Титаренко, Е. Фромм та інші); рефлексивний аспект розвитку самосвідомості особистості (Л. С. Виготський, В. І. Слободчиков, Є. Т. Соколова та інші); особливості співвідношення самосвідомості та рефлексії особистості (Л. І. Божович, І. С. Кон та інші).

Методи дослідження: *теоретичні* – вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження з метою визначення теоретичних основ обраної теми, визначення сутності й змісту основних понять та психолого-педагогічних механізмів розвитку моральної самосвідомості зростаючої особистості; *емпіричні* – вивчення й узагальнення досвіду загальноосвітніх навчальних закладів з проблеми дослідження; аналіз інструктивно-методичних матеріалів і нормативних документів з метою вивчення стану розвитку моральної самосвідомості старшокласників; педагогічне спостереження, опитування, анкетування, інтерв'ю під час констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту; *статистичні* – методи математичної статистики з метою порівняльного аналізу результатів дослідження; основний метод дослідження – *педагогічний експеримент*.

Література

1. Бех І. Д. Рефлексивно-експліцитний метод в вихованні особистості / Иван Дмитриевич Бех // Педагогическая академия. – 2013. – № 1. – С. 20– 28.
2. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / Александр Георгиевич Спиркин. – М. : Политиздат. – 1972. – 303 с.

Б. Б. Шаповалов,
м. Київ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

У статті розглянуто нагальну за сучасних умов потребу запровадження у навчальних закладах формування готовності до дій в екстремальних ситуаціях; проаналізовано проблеми у сфері підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій та шляхи їх подолання.

Ключові слова: дії в екстремальних ситуаціях, готовність до дій в екстремальних ситуаціях, старшокласники.

Пришвидшений розвиток суспільства, збільшення потоку інформації спричиняють виникнення конфліктів різного роду, і як наслідок, збільшення кількості екстремальних ситуацій. Можна говорити, що екстремальні ситуації стали частиною життя сучасної людини. Стихійні лиха, техногенні катастрофи, екстремальні ситуації соціального характеру призводять до поранень,